

שיפור מטלת האכלה בקרב מטפלים ישירים באנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית

תקציר מנהלים

גב' מלכה אשר

מכון מידע שיווקי סי איי ומכון Aware

מחקר זה נעשה ביוזמתה ובמימונה של קרן שלם בשיתוף עם האגף לטיפול
באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית.

2104

מבוא

מטלת ההאכלה הינה משימה קשה ומורכבת בתפקידם של המטפלים הישירים במסגרות סיעודיות ומהווה אינטראקציה חשובה בין הצוות המטפל לחניכים. מטרת ההערכה הייתה לבחון כיצד ניתן להקל על המטפלים הישירים של אוכלוסיות חסרות ישע בכלל, ואנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית בפרט. הערכה זו בוצעה מתוך רצון לשפר את איכות התפקוד ושביעות הרצון של המטפלים בעת ביצוע מטלת האכלה. הערכה זו בוצעה ע"י קרן שלם באמצעות מכון מידע שיווקי סי איי ומכון [Aware](#).

שיטה

אוכלוסיית ההערכה כללה: א. 4 מנהלי מסגרות, מתוכם 2 מנהלי דיור בקהילה/הוסטל ו- 2 מנהלי מע"שים, ב. 17 מטפלים ישירים במסגרות היום ובדיור קהילתי (בעלי ותק של בין 4 חודשים ל-15 שנים), ג. 11 הורים (ביניהם אב ו- 10 אימהות), ו- ד. 7 מטפלי מקצועות הבריאות.

איסוף הנתונים נעשה בחודש מאי של שנת 2014, באמצעות כלים איכותניים: א. ראיונות עומק שימשו להערכת עמדותיהם של אוכלוסיית המנהלים. ב. שאלות פתוחות וקבוצת מיקוד שימשו להערכת יתר האוכלוסיות. ג. תצפיות משתתפות בעת ההאכלה.

עיקרי הממצאים

עמדות כלפי חשיבות ההאכלה

- מאיסוף הנתונים מהמטפלים וההורים עולה הדאגה לקיום הפיזי של החניכים. הדאגה המרכזית הינה שאם לא תבצע האכלה, כלומר אם המטפל לא יצליח להאכיל את החניך הוא יישאר רעב, זנוח, מתוסכל.
- דאגה לקיום הפיזי: עולה מתוך נתוני הסקר כי רוב ההורים (80%) היו רוצים להיות נוכחים בשעת הארוחה, חלק מההורים ציינו כי ישנו חשש על רקע אובדן ממשקל ומתוך רצון לדעת מה אכל.
- ערוץ עיקרי להנאה- ישנה הבנה בקרב כלל האוכלוסיות (מנהלים, מטפלים והורים) כי אכילה הינה אחד הערוצים המרכזיים והמשמעותיים ביותר להשגת הנאה.
- האכלה כהזדמנות לקשר אישי- דרך תשובות ההורים והמטפלים ניכר הפוטנציאל הגלום בשעת הארוחה. הארוחה מספקת הזדמנות לקשר ולזמן איכות. לדוגמא: מטפלים התבקשו להביע את פעולת ההאכלה באמצעות ציור. ניכר מצויריהם הקשר הנוצר בעת האכלה, הנובע מהתפיסה הבסיסית לקשר באמצעות הזנה (כדוגמת הנקה) וכן מהיות פעולת ההאכלה, פעולה בה המואכל שולט באירוע באופן שווה למאכיל (בניגוד לפעולות אחרות).

- **אכילה כאירוע חברתי ולימודי-** אכילה יכולה להיות גם הזדמנות לאירוע חברתי, לאכילה משותפת, זמן איכות של הקבוצה, וגם כהזדמנות ללמוד על עצמי ועל העולם. עולה מתשובותיהם של המטפלים וההורים כי חשובה להם האינטראקציה הקבוצתית/ משפחתית. נוסף על כך, ישנם הורים שהעלו כי הם מצרים על כך כשלא מצליחים לייצר זאת בתא המשפחתי שלהם.

חוויות רגשיות סביב האכלה: פנטזיה ומציאות

- ניתן לראות שפעולת ההאכלה, יכולה להשתלב בכל השלבים של פירמידת מאסלו ולא רק בשלב הראשוני ההישרדותי: כאמור, לאכילה משמעויות מגוונות מעבר לאלמנט הפיזי שבה. האכלה עונה על מגוון רחב של פרמטרים: חלקם פיזיים וחלקם חברתיים ורגשיים.
- **רכות וחיוניות:** בניגוד לפעולות אחרות, כמו החלפה ורחצה, ובדומה לפעילות פנאי, האכלה בעיני המטפלים, משתייכת לתחום החיובי, הרך, מקום המאפשר להעניק ולפנק. לדוגמא: מטפלים ישירים התבקשו לצייר כיצד מרגישים כשהם עוסקים בפעולות השונות מול החניכים (האכלה, רחצה, החלפת חיתול, הלבשה, פעילות פנאי). מתוך ציוריהם ניכר כי האכלה הינה פעולה רכה יותר. המטפלים השתמשו בצבעים בהירים ובמילים נעימות כמו דאגה וסיפוק.
- **רצון לאפשר מעורבות:** בשאלות העוסקות במעורבות החניכים בנושא עולה כי אמנם קיימת הבנה ואמונה כי למקבלי השירות רצון לקחת חלק בתהליך הכולל, ויתרה מכך, הצוות מציג שאיפה לאפשר זאת עבורם, אך ניכר כי ישנה שונות רבה הנעה בין חוסר מעורבות מוחלט (ציון 0) לבין מעורבות מלאה (בחירת המנה, שילוב בתהליך ההכנה: לחיצה על כפתור הפעלת הבלנדר, הפעלת תקליט המברך על הלחם)
- **פנטזיה מול מציאות:** מטלת ציור שהופנתה אל צוות מקצועות הבריאות המבקשת את הצגת ההאכלה במקום עבודתם, וכיצד היו רוצים שתראה מראה כי ישנם פערים גדולים בין הרצוי למצוי, בין הפנטזיה למציאות: בפנטזיה מדובר באירוע אסתטי, רגוע, שליו, נקי, טעים ומספק. ולעומת זאת, במציאות האירוע אינו מסודר, מלווה בקושי ולחץ.
- **לחץ זמן:** מטפלים ישירים וצוות מקצועות הבריאות מעידים כי נמצאים תחת לוח זמנים צפוף ועמוס וכי מטלה זו אינה מקבלת את מלוא תשומת ליבם בעקבות אילוצים אחרים.
- **קושי ודריכות:** מטפלים רבים מדווחים כי בעת האכלה הם חווים קושי ודריכות, גם ברמה הפיזית וגם ברמה הנפשית. בנוסף, ניתן לראות כי האכלה מלווה בפחד מתמיד מפני חנק של החניך.
- **אחריות:** המטפלים מעידים כי ישנה תחושת אחריות גדולה בנושא. כאשר החניך אינו אוכל, ישנה לעיתים תחושה כי הצוות ביצע דבר מה לא כשורה, ולהפך. יחד עם זאת, עולה כי חוסר שליטה גם כן מתקיים בתהליך, שהרי, בלתי אפשרי לחייב את החניך לאכול.
- **מבחן התוצאה:** לשאלה בנושא אכילה מספקת התקבלו תשובות מגוונות, כאשר בפועל גם כמות מזערית (מס' כפות בודדות) של מזון נחשבת לאכילה, אך המטפלים נמדדים על אכילה של כל המנה שנחשבת כהאכלה מוצלחת.

לסיכום, החוויות הרגשיות, סביב האכלה מורכבות ומגוונות. חלקן נובעות מהדברים הפיזיים ביותר כמו פחד המתעורר כתגובה לאפשרות לחנק, חלקן מערבות תכנים מודעים ולא מודעים הקשורים לצרכים הרגשיים הנתפסים של החניכים, ולכמיהתם של המטפלים ביחס לדרך שבה שהיו רוצים שהאינטראקציה תראה במצב אידיאלי.

כלים לשיפור מטלת ההאכלה

ניתן לראות כי ישנו צורך באיתור והתייחסות המנהלים לצרכיהם של המטפלים הישירים (גם בפן הפיסי וגם המנטאלי). על פניו ההתייחסות היא כי החניך הוא מוקד התהליך, אך יש לתת את תחושת גיבוי לצוותים המקצועיים. ניתן להתייחס לזווית הראיה הזו באופן הבא:

דוגמא אישית! אתה רואה את החניך, ואנחנו/המערכת רואה אותך!

כמו כן, על מנת להעלות את שביעות הרצון בקרב המטפלים הישירים, יש להציג בצורה נהירה את חשיבותה ומרכזיותה של מטלת ההאכלה. תחילה, יש לגייס תודעתית את מנהלי המסגרות לכך.

קריטריונים להאכלה מוצלחת-

קריטריונים אלו נוצרו ונבנו על בסיס המידע שנאסף באמצעות השאלונים, כמו גם הדגשים והצרכים שעלו.

יש להרחיב במודע את מה שנכנס תחת ההגדרה של 'האכלה מוצלחת' ולכלול בו גם רכיבים רגשיים, רכיבים שכיום נמצאים ברקע אך בפועל לא משתכללים בחוויית המטפלים כרלוונטיים בשיפוט האם האכלה הייתה מוצלחת או לא. להלן:

- **בטיחות**- מדד הקיים היום. תחושת הביטחון של הצוות: האם חוויית האכלה הייתה מלווה בתחושת ביטחון או בתחושת פחד. האכלה מוצלחת מתחילה בתחושת ביטחון לשלום החניך ותלויה בכך שהסיטואציה לא תהיה מסוכנת עבורו.
- **אכל/לא אכל** – מדד הקיים היום. האם החניך אכל את המנה, האם סיים את כולה או לא.
- **הנאה**: מדד שנבקש להוסיף. הגשת אוכל שהמטפל מאמין בו, בצורה אסתטית ובמרקם מתאים. עולה מתשובות ההורים והמטפלים שישנו מדד **הנאה** של החניך מהאוכל. המטפלים מדגישים שישנו צורך אמיתי מצידם להגיש אוכל שהם מאמינים בו, גם בצורתו וגם בערכו התזונתי. מבצעי ההערה מבקשים לשכלל פרמטר זה בפרמטרים להאכלה מוצלחת. כשקריטריון זה **גבוה** המשמעות היא: אני יודע מה אני נותן לאכול, אני מגיש את האוכל בטמפרטורה הנכונה, בכלים ראויים, במרקם הנכון עבור כל חניך, אני מגיש את האוכל בצורה הכי קרובה לדרך שבה אני הייתי רוצה לקבל אותו. לא מערבב רכיבים מטעמי נוחות, מאפשר לאכול כל רכיב בנפרד או מציע שילובים.

המלצת עורכי ההערכה: מבחינה טכנית יש לדאוג לכלים ראויים, לסביבת אכילה נעימה, לאבחוני בליעה (מרקמים נכונים). מבחינת הדרכות יש להציף את הנושא, לאפשר הכוונה ומענה על שאלות כגון: כיצד ניתן במסגרת המגבלות לאפשר חווית אכילה מיטבית.

- שותפות- מדד שנבקש להוסיף. השותפות נגזרת מן התחושות העוסקות ב'אינטראקציה בין שניים' ושל רצון לאפשר מעורבות. בקריטריון זה מודדים האם ע"פ תחושתו של המאכיל (איש הצוות) נוצרה חוויה משותפת ולא מצב של פעיל וסביל. במצב אידיאלי, ישנה כמיהה לכך שהחניכים יהיו שותפים למה שקורה איתם בזמן האכילה, בהתאם לעולה מן השאלונים, בכך הופכת מטלת האכילה למוצלחת יותר בעיני המטפלים.
- קשר אישי: מדד שנבקש להוסיף. סבלנות, זמן, פניות ורכות האם לתחושתו של המטפל ההאכלה בוצעה ב'רכות וחיוניות': האם האכיל בסבלנות, האם היה פנוי רק להאכלה או עסוק גם בדברים אחרים, האם היה מספיק זמן, האם הייתה הזדמנות לקשר אישי, האם לארוחה הייתה גם פונקציה חברתית. המלצת מכתבי המדד: הגדרת זמן נפרד למטלה זו, כפי שמוגדרות מטלות מהנות במסגרת יום הפעילות.
- הערות ייחודיות למגזר הערבי: נראה כי נכון יהיה להתייחס לכל ההמלצות הנ"ל עם דגש נוסף על העצמת המטפל במגזר הערבי ועל תפקידו המרכזי בחיי החניכים. העצמה יכולה לבוא לידי ביטוי גם בכך שיוקדש זמן לשיחה והקשבה עם המטפלים בישיבות צוות מקצועיות. מדבריהן, בלטה מאוד האמירה כי המקום ל"השמיע ולהישמע", חסר. העצמת המטפל עשויה להוביל לתוצאות חיוביות גם ביחס למטלת האכילה ולשביעות הרצון ממנה.

סיכום והמלצות

- האכלה נתפסת בעיני המטפלים כמטלה המרכזית והמשמעותית ביותר, הן משום שכך מקובל בתרבות המערב, והן כיוון שהאכלה מחדדת את הדאגה לגוף הפיזי. כשבוחנים את הנושא לעומק, ניתן לראות כי גם אל מול החניכים קיימת אותה אבחנה המדגישה את חשיבות המטלה בכמה אופנים: ראשית, המטפלים מבינים שגם עבור החניך, האוכל הוא משמעותי. ושנית, המטפלים מזהים את הפוטנציאל הטמון בזמן האכילה כזמן של קשר אישי וחברתי. למטלת האכילה פוטנציאל גדול מאוד בעיני המטפלים, גם חיובי וגם שלילי. אם היא מצליחה הסיפוק הוא גדול, ואם היא נכשלת התסכול הוא אדיר.
- החוויות הרגשיות סביב האכלה מורכבות ומגוונות. חלקן נובעות מהדברים הפיזיים ביותר כמו פחד המתעורר כתגובה לאפשרות לחנק. חלקן מערבות תכנים מודעים ולא מודעים הקשורים לצרכים הרגשיים של מקבלי השירות והמטפלים עצמם.
- המטפלים יודעים שאכילה הינה דבר רגשי ולא רק פיזי. המורכבות והאפשרויות אשר טומנת בחובה אותה מטלה יומיומית ברורים להם. אבל במישור הממשי, המתקיים במציאות ב"שטח", האכלה הינה מטלה הנמדדת באמצעים פיזיים לחלוטין. הם נמדדו בביצוע הבינארי (אכל/לא אכל), האם נגרם סבל (חנק, שיעול), אם בוצעה בזמן סביר והאם נגרם נזק כלשהו. למעשה, נוצר דיסוננס, המטפלים

אמנם ערים לכל אותם ההיבטים הרגשיים, אבל המציאות העמוסה אינה מאפשרת להם להתייחס לכך.

- המסר המרכזי העולה מתוך ממצאי המחקר הינו כי ישנה חשיבות להדגשת הדרך ולא רק התוצאה. ובכך, הקריטריונים להאכלה מוצלחת יכולים להרחיב את מושג ההצלחה ולאפשר חוויה שכזו - הן עבור החניכים והן עבור המטפלים.
- המחקר החל בלמידה והעמקה במושג 'מטלת ההאכלה' אך כבר במהלכו התגבשה התובנה והושם דגש מרכזי על התפיסה כי אין זו 'מטלה' אלא 'חויית ההאכלה', כפי שרוב בני האדם נוהגים לאכול לשם חוויה ולא רק כצורך פיסי.

במסגרת המחקר בוצעה סקירת גישות, תפיסות ופתרונות במדינות נבחרות העוסקת במטלת ההאכלה של צוותים בטיפול ישיר.

לעיון בסקירה ובמחקר המלא באתר קרן שלם [לחץ כאן](#)